

Jordán, František

Nové práce k 50. výročí vzniku ČSR

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1970, vol. 19, iss. C17, pp. 182-189

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102445>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

A tak se vracíme k otázce, kterou jsme si položili na začátku: Existují Makedonci?

Ještě v roce 1956 se hlásilo v Bulharsku v Blagoevgradském kraji k makedonské národnosti asi 180 000 dospělých osob.¹³ Novější sčítání z roku 1965 přiznává už jen 2000 až 2500 Makedonců. Devadesátiletá tradice začlenění pirinské Makedonie do Bulharska pochopitelně měla za následek těsné prolnutí národnostně jen na krátkou dobu probuzených Makedonců s bulharským státem a národem. A proti tomu se dá dnes asi těžko něco namítat.

Ivan Dorovský

NOVÉ PRÁCE K 50. VÝROČÍ VZNIKU ČSR

Vznik Československé republiky 28. října 1918 byl v dějinách českého i slovenského národa tak převratnou událostí, že od samého konce první světové války přitahoval na sebe zájem veřejnosti, publicistiky i odborné historiografie. Periodicky se k němu vracely a s ním se vyrovnávaly jedna generace za druhou. Není proto divu, a spíše bychom se musili podívat, kdyby tomu tak nebylo, že i 50. výročí vzniku Československé republiky, vzpomínané v roce 1968, se stalo dalším impulzem a příležitostí k napsání a publikování četných úvah a pojednání, věnovaných různým stránkám, předpokladům i důsledkům vzniku nového státu. Nejdůležitějším z nich je věnována tato zpráva. I když mnoho nového a podnětného se najde také v článcích, uveřejněných v odborných časopisech a literárních či historických revuích, omezuje se na knižní práce české historiografie, kterých bylo vydáno hned několik.

Začátkem a předejrou zájmu české historiografie o vznik Československé republiky bylo již 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, ke kterému vyšly kromě jiných i dvě knižní publikace, tematicky spjaté s českými dějinami a předpoklady vzniku ČSR. Byla to rozprava Jurije Křížka, *Říjnová revoluce a česká společnost*, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 77, 1967, sešit 11, Academia Praha 1967, str. 80, a kolektivní práce Karla Pichlíka, Vlastimila Vávry a Jaroslava Křížka, *Cervenobílá a rudá*, Praha 1967, Naše vojsko, str. 471.

Práce Pichlíkova, Vávrova a Křížkova pojednává o často tradované, ale také diskutované otázce vzniku a úlohy československých legií za první světové války. Navazuje na starší práce jmenovaných autorů, věnované této otázce, rozhořňuje jejich poznatky o nové prameny, přehodnocuje názory starší i novější literatury a usluje o ne sice vyčerpávající, ale přehlednou syntézu. Podává nástin vzniku československých legií v Rusku, ve Francii a v Itálii, líčí jejich rozvoj v souvislosti s politickou činností československého zahraničního odboje i politikou dohodových mocností a objasňuje jejich úlohu, jak se krystalizovala a měnila v průběhu první světové války. Ukazuje, že založení československých legií bylo především výsledkem protirakouského postoje české a slovenské emigrace a zajatců v dohodových státech a dílem československého politického odboje, vedeného Masarykem, protože dohodové státy, mezi nimi zejména carské Rusko a Itálie, vytvoření samostatného československého vojska na půdě svých zemí dlouho nepřály.

Velmi podrobně a zasvěceně se autoři zabývají postavením a úlohou československých legií v Rusku po únorové revoluci, která vlastně teprve umožnila jejich formování na širší základně, a v době Velké říjnové socialistické revoluce, která je postavila uzavřením míru Brestlitevského do nové situace, jež vyvrcholila konfliktem československých legií se sovětskou mocí. Na základě rozboru dostupných pramenů i celkové situace dospívají k závěru, že československé legie vznikly jako revoluční vojsko, vyrostlé z vůle a potřeb českého a slovenského národní osvobozenického hnutí za první světové války. Jejich konflikt se Sověty nebyl projevem protirevolučního či protisovětského smýšlení příslušníků československých legií, ani vedení československého zahraničního odboje, nýbrž výsledkem složité situace v revolučním Rusku samém a politiky dohodových mocností, které se snažily využít a zneužít československého vojska v Rusku k intervenci proti Sovětům, což se jim do jisté míry podařilo, přestože zdrcující většina legionářů viděla smysl svého boje v boji proti Rakousko-Uhersku a za samostatný stát.

¹³ *Prebrojavane na naselenieto v Narodna Republika Bǎlgarija na 1. XII. 1956 g. Obšti rezultati*, kn. 2, vydalo Centralno statističesko upravlenie pri Ministerskijat šavet, Sofie 1960.

Práce Jurije Křížka je po formální i obsahové stránce koncipována jako rozprava. To znamená, že v ní dominují úvahy autora nad problémy, které si vytyčuje. Znalost materiálu se předpokládá a autor na něj jen odkazuje. Přitom se neomezuje toliko na bezprostřední působení, ohlas a význam Říjnové revoluce v české společnosti, ale zamýšlí se také nad předpoklady, podmínkami a důsledky jejího vlivu nejen v měřítku národním a státním, nýbrž i středoevropském a mezinárodním od roku 1914 do roku 1920. Jak po stránce časové, tak po stránce věcné je tedy Křížkova úvaha koncipována velmi široce. Široká koncepce má v tomto pojetí své přednosti, ale také slabiny. Umožňuje sledovat a posuzovat vliv Říjnové revoluce v širších souvislostech a dimenzích, než bylo v naší literatuře dosud obvyklé, ale zároveň vzhledem k rozsahu publikace, omezené objektivně počtem stran stanovených pro rozpravu ČSAV, i množství problémů, které autor nadhazuje a řeší, vede k tomu, že mnohé otázky jsou v práci vyloženy dosti obecně a tezovitě.

To poněkud oslabuje sílu argumentace, která vyúsťuje v závěru (str. 76), že „Velká říjnová socialistická revoluce patřila i v dějinách našeho národa k činitelům, kteří rozhodujícím způsobem ovlivnili českou společnost... Prvním základním výsledkem působení ruské revoluce a zejména její druhé proletářské fáze bylo vyhlášení samostatné republiky... Druhým základním výsledkem působení Říjnové revoluce bylo založení Komunistické strany Československa“. Tento závěr koresponduje s výsledky historického bádání a v zásadě odpovídá skutečnosti. Je nesporné, že Říjnová revoluce měla velký vliv na českou společnost, průběh první světové války i vznik Československé republiky. Co se týká vztahu Říjnové revoluce a vzniku Československé republiky, který nás tu především zajímá, dospívá Křížek (str. 54–55) k obhajobě oprávněnosti a správnosti hesla „bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa“.

I když všeobecná souvislost vzniku Československé republiky s revolučními událostmi v Rusku je nepochybná, zůstává otázkou, zda je možno vznik Československé republiky redukovat na tento přímý vztah. Křížek si je velmi dobře vědom, že tak přímá a jednoznačná souvislost vzniku Československé republiky a Říjnové revoluce, jak byla hlášána politiky i některými historiky v padesátých letech, neexistuje, protože na rozpad Rakousko-Uherska a vznik nových středoevropských států roku 1918 působily též jiné faktory. Autor jim věnuje značnou pozornost. Rozlišuje mezi přímým a nepřímým působením ruské revoluce, analyzuje velmi podrobně a konkrétně rozdílný ohlas revoluce v různých prostředcích a společenských vrstvách. Protože však přistupuje k otázce vzniku ČSR především z hlediska Říjnové revoluce, klade na první místo vnitřní faktory a souvislosti s ruskou revolucí, kdežto ostatní činitelé — československý zahraniční odboj, politika dohodových mocností, vnitřní rozpory habsburské monarchie — se jeví ve výkladu spíše jen jako faktory podružné a doplňující.

Jejich podíl na vzniku ČSR je ovšem třeba rovněž zvážit a konfrontovat jej s působením Říjnové revoluce, což teprve umožní plné a přesné zhodnocení vlivu Říjnové revoluce na vznik ČSR.

Vlastní problematiku vzniku Československé republiky se obírají a z různých stran jí osvětlují čtyři práce: Karla Pichlíka, *Zahraněční odboj 1914–1918 bez legend*, Svoboda, Praha 1968, str. 500, Zdeňka Kárníka, *Socialisté na rozcestí; Habsburg, Masaryk či Šmeral?*, Svoboda, Praha 1968, str. 312, Milady Paulové, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany 1916–1918*, Akademie, Praha 1968, str. 626 a Jana Blahoslava Kozáka, *T. G. Masaryk a vznik Washingtonské deklarace v říjnu 1918*, Melantrich, Praha 1968, str. 110. Buďto shodou okolností, nebo záměrem autorů či výběrem nakladatelství se stalo, že každá z těchto prací pojednává o podstatné, ale zvláštní stránce českého národní osvobozenického hnutí za první světové války.

Pichlíkova práce navazuje v mnohém na práci Červenobílá a rudá a na jeho publikované články časopisecké, přináší však ucelený obraz vzniku, vývoje a činnosti českého a slovenského zahraničního odboje za první světové války na pozadí mezinárodně politického vývoje, činnosti zahraničních spolků i domácí situace.

Ukazuje, že český a slovenský odboj v zahraničí se opíral z počátku hlavně o české a slovenské krajské spolky. Proto jim věnuje velkou pozornost a přináší snad první ucelený, i když nepochybně ne úplný přehled jejich existence, zaměření a činnosti. V jejich středu vznikala a pronikala ne sice všeobecně, ale nejdříve myšlenka obnovy české státnosti a samostatnosti za účasti Slováků. O tyto spolky

a z nich vycházející hnutí se opíral především Masaryk a jeho spolupracovníci, když očekávaná revoluce doma se v důsledku rakouského teroru a domácí politiky nedostavovala. Jako byly ovšem různé tendence mezi českou a slovenskou emigrací, například rozdílné pojetí české a slovenské národnostní otázky mezi českými emigrantskými organizacemi a Slovenskou ligou v USA, vyrovnávající se s obtížemi až na sklonku první světové války, jeví se značné rozdíly v pojetí a řešení české otázky i mezi krajaný v západní Evropě a Americe na straně jedné a některými organizacemi české emigrace v Rusku na druhé straně. Dělicí linie v tomto přístupu řešení národnostní otázky neprobíhala přitom vždy jen geograficky, ani nebyla konstantní, nýbrž táhla se spíše horizontálně a měnila se s vývojem situace a obojového hnutí, jak ukazuje velmi přesvědčivě autor.

Sám český a slovenský odboj v zahraničí procházel vývojem, hledáním a nezřídka i krizemi, což bylo způsobeno složitým vývojem první světové války, rozdílným charakterem i rozdílnými záměry dohodových mocností, o které se opíral, i neujasněností koncepce budoucího československého státu, která závisela nejen na intelektuální kapacitě a politické zralosti svých nositelů, nýbrž i na celkové politické situaci, jež zůstává dlouhou dobu, prakticky až do roku 1918 nejasná. Z tohoto důvodu autor vyzvedává prozřavý postup Masarykův v zahraničí, který v dílčích otázkách nebyl bez chyb a nedostatků, ale ve svém celku od samého počátku vystihoval a vystihl hlavní směr vývoje a nevázan předem na jedinou z možných variant postupně propracovával a prosazoval výslednou koncepci řešení české a slovenské otázky ve smyslu samostatného českého státu; získával pro ni stoupence a podporu mezi českou a slovenskou emigrací, u dohodových mocností a také doma. Jeho odpůrci v emigraci, spojující jednostranně českou a slovenskou otázku s jedinou mocností, carským Ruskem, skončili naproti tomu v propadlišti dějin.

I když Pichlík navazuje na starší literaturu a reviduje jednostranné soudy dogmatizující historiografie padesátých let, vychází mu jako hlavní přelom obojového hnutí doma i v zahraničí rok 1917 — rok ruské únorové a Říjnové revoluce a vstupu Spojených států do války. Ačkoli šlo o události značně rozdílné, v mnoha směrech se objektivně doplňovaly. Pád carismu posílil z mezinárodního hlediska demokratické tendence Dohody ve válečném konfliktu a jestliže ruská revoluce oslabilo vojenské síly dohodových mocností, pak USA je rozhodujícím způsobem obnovily a posílily. Obojí mělo velký význam pro český a slovenský zahraniční odboj, protože s demokratickými tendencemi šlo ruku v ruce, i když ne automaticky a samovolně, uznání práva národů na sebeurčení a větší zřetel k požadavkům malých národů ve střední Evropě. Pád carismu a přechodné vojenské oslabení Dohody umožnilo teprve a definitivně vytvořit československou zahraniční armádu, která se stala důležitým faktorem při uznání národních a státních aspirací Čechů a Slováků dohodovými mocnostmi.

Velkou pozornost věnuje autor vývoji socialistického dělnického hnutí v zahraničí, a to nejen v Rusku, nýbrž i ve Spojených státech amerických. I v něm se odrážel dvojediný proces postupného příklonu k myšlence samostatného státu Čechů a Slováků a diferenciace podněcené Říjnovou revolucí, která vedla v závěru první světové války a v období zrodu Československé republiky k druhé linii v pojetí národné demokratické revoluce — chápané nejen národně, nýbrž i sociálně.

Pichlíkova práce se opírá o bohatou starší i novější literaturu, vzpomínky a prameny domácí i zahraniční proveniencie. Shrnuje i závěry vlastních výzkumů a dílčích prací. V některých částech se vrací snad v jiné podobě ke starším poznatkům, v jiných opakuje již publikované vlastní názory, v dalších pak dospívá k novým hodnocením. Vzhledem k tomu, že pojednává o zahraničním odboji, věnuje menší pozornost domácím poměrům. Z toho ovšem vyplývá, že její hodnocení úlohy zahraničního odboje při vzniku ČSR může být jen dílčí. Aby bylo možno všestranně ocenit roli zahraničního odboje při vzniku ČSR, bude nutno ji konfrontovat s faktorem domácích sil. A existuje nepochybně ještě jedna cesta a možnost hlouběji posoudit náš zahraniční odboj za první světové války: podívat se na něj prismatickým diplomatických archivních materiálů bývalých dohodových mocností, které, pokud se dochovaly, mohly by snad poodhalit roušku nad činností T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků z hlediska, jak se jevíla vedoucím politickým kruhům válečných dohodových států. Obojí tento postup, pokud k němu budou zejména vzhledem k zahraničí vytvořeny podmínky, by umožnil ještě objektivněji posoudit český a slovenský odboj skutečně „bez legend“.

M. Paulová se po letech dobrovolného i nedobrovolného odmlčení vrací k dávno připravovanému a z části již zpracovanému tématu domácího odboje, jímž je tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany. Svou práci vymezuje léty 1916 až 1918. Navazuje jí na svá starší studia: *Dějiny Maffie. Odboj Cechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918*, díl I–II/1, Praha 1937–1939; *Jugoslavenští odbor. (Povíjost jugoslavencké emigrace za světovské rata od 1914–1918)*, Zagreb 1925, *Jihoslovanský odboj a česká maffie I*, Praha 1928, abych uvedl alespoň nejdůležitější. Máme-li na mysli samo hnutí a činnost tajného výboru, zvaného Maffie, pak je možno říci, že jí své dílo i završuje.

Práce M. Paulové se vyznačuje po stránce obsahové i rozsahové širokým záběrem. Potvrzuje to nejen rozsah, který obnáší dohromady 626 stran, z toho 528 stran textu, nýbrž i obsah, který zdaleka není omezen jen na hlavní téma, to jest činnost ilegální skupiny domácího odboje, zvané Maffie, a její spolupráci s Jihoslovany, ale sleduje i její působení na politické hnutí doma. To však pak zasahuje do vývoje celkové politické situace. Přednost takového postupu je možno spatřovat v tom, že výklad činnosti Maffie a spolupráce s Jihoslovany není izolován a vykládán sám ze sebe a sám o sobě, ale že je konfrontován s ostatní domácí politikou, kterou chtěl tajný výbor ovlivnit, a že je zobrazen v kontextu s celkovou situací, která se měla změnit. Výsledný efekt je však oslaben tím, že zatímco kapitoly věnované činnosti tajného výboru jsou plodem vlastního bádání a samostatně propracovány, ty, které mají jen dokreslit situaci, jsou většinou jen hutným souhrnem již známých skutečností a poznatků.

„Pokud jde o vlastní posláni spisu,“ praví autorka (str. 6), „neřeší složitý problém rozkladu monarchie habsburské ani podíl, jímž k němu přispěl český národ nebo jeho jednotlivé složky... Přítomný spis klade si za úkol seznámit veřejnost a zvláště historické badatele s novým závažným materiálem, shromážděným autorkou dlouholetým heuristickým úsilím a s akcí obou tajných výborů, českého i jihoslovanského a česko-jihoslovanskými styky a spoluprací za první světové války uvnitř monarchie, přičemž i konečné zhodnocení této odbojové složky je zůstaveno budoucnosti. Snahou a soudím i právem autorky však bylo interpretovat tyto akce z dobové situace daných chvil, tj. všeho toho, co bylo, nebo mohlo a mělo být v dané chvíli jednajícím osobám známo z tisku, veřejného života, z politického zákulisí a především z tajných aktů a zpráv obou tajných výborů. Spis je výslovně zaměřen též k informaci jihoslovanských badatelů o spolupráci s námi za války. Tím odůvodňuji snad místy na první pohled i dost široký rámeček informační.“

Mám-li hodnotit práci M. Paulové, soudím, že tento záměr autorky je třeba respektovat a že je nutno z něho i vycházet. Práce má převážně analytický charakter, i když jako celek směřuje k syntéze. Její těžisko je skutečné, jak bylo výše uvedeno a řečeno, v kapitolách a částech, pojednávajících výlučně nebo převážně o činnosti tajného výboru. Tam pracuje autorka s původním, dnes již namnoze nedosažitelným nebo nenahraditelným materiálem, jako jsou některé deníkové záznamy nebo nepublikované vzpomínky a výpovědi účastníků, pořízené autorkou v letech po první světové válce. Na základě publikovaných i nepublikovaných materiálů, vzpomínek současníků i hojné literatury domácí i cizí líčí Paulová v těchto partiích podrobně a se znalostí věci nejen to, co se stalo, ale proniká z velké části i do pozadí událostí a rekonstruuje jejich genezi. Platí to např. o projevu českých spisovatelů, Tříkrálové deklaraci, deklaraci českých poslanců, které byly velmi často hodnoceny spíše jen podle litery textu než podle skutečného obsahu, záměru a úmyslu autorů, kteří se nemohli vždy s ohledem na panující cenzuru, politickou situaci nebo rozdílné názory zúčastněných partnerů jednoznačně a otevřeně vyslovit. Tímto způsobem je buďto sama objektivnější hodnotit, nebo jejich hlubší posouzení umožňují.

Paulová takto přispívá do značné míry i k lepšímu poznání a hodnocení oficiální části české politiky doma, kterou sleduje a konfrontuje s činností tajného výboru. Jmenovitě to platí o politice a úloze Českého svazu, jehož činnost je po Tobolkovi v její práci nejvíce propracována a zhodnocena, úsilí o koncentraci měšťanských politických stran, přechodu české domácí politiky od oportunistického aktivismu k radikální politice opoziční apod. Tu všude Paulová nejen popisuje, nýbrž také posuzuje a hodnotí. Politiku Českého svazu hodnotí např. tak, že byla v zásadě správná, pokud se stavěla na vyčkávací stanovisko, slabost jeho politiky však spočívala v tom, že vycházela výlučně z vnitropolitických (rakouských) hledisek bez zřetele k činnosti emigrace a k možnostem vývoje v zahraničí, čímž se Český svaz

připravil o důvěru a podporu národa (str. 67–68). Co se týká tajného výboru, dochází k závěru, že neformoval svou radikální politiku jen na základě spojení s emigrací v zahraničí. Důležitým zdrojem jeho politického postupu bylo jeho vlastní zpravodajství o vnitřní situaci v monarchii, které se dostalo do zahraničí jen z části (str. 168). Tím nepochybně také nepřímo polemizuje s názory, jako by hlavní náplň činnosti Maffie spočívala ve zpravodajství do zahraničí, kdežto jeho vlastní politická činnost ustoupila v pozdějších letech do pozadí. Skutečnou míru politické činnosti a reálný vliv tajného výboru na českou politiku doma bude však nutno ještě posoudit.

Nejen české, ale též jihoslovenské a z části i polské historiky budou nepochybně zajímat kapitoly, věnované protirakouskému hnutí i oficiální politice těchto národů, které pochopitelně šly vlastními cestami, ale postupně se sblížovaly, nikoli ovšem bez nespásání a překážek, daných rozdílnými podmínkami a zájmy, zejména v závěrečných fázích první světové války a v průběhu konečného rozkladu monarchie. Dálo se tak prostřednictvím tajného výboru i po linii veřejné politické. Platí to především ovšem o politice jihoslovenské, méně již polské. Mezi ní a českou politikou bylo přece jen více rozdílů než shod.

Závěrem je možno říci, že práce M. Paulové představuje jeden ze základních příspěvků k poznání a hodnocení české politiky doma za první světové války nejen ve stanoveném okruhu činnosti tajného výboru, nýbrž i oficiální politiky. Úkolem dalšího bádání nepochybně bude upřesnit, co Maffie nejen dělala, ale jaký skutečný podíl na formování české politiky doma měla; co totiž je možno pokládat zejména v přechodu k radikální politice za přímý vliv tajného výboru a co bylo výsledkem autochonního vývoje jednotlivých politických stran, směrů a proudů, měnících se podmínek a programů. K. tomu Paulová přináší ovšem dostatek podkladů. Vzhledem k tomu, že se její práce z velké části opírá o zcela původní prameny, které jsou jen z části otištěny v přílohách, je na místě otázka, zda by nebylo záhodno a možno publikovat i další materiály uložené zatím v soukromém archivu autorky a umožnit tak jejich využití dalším autorům.

Jestliže práce M. Paulové je věnována české domácí politice za první světové války v širokém slova smyslu, soustředila se práce Z. Kárníka na politiku socialistického dělnického hnutí a především sociální demokracie. Zabývá se, řečeno slovy autorovými (str. 5–6) „především úlohou socialistů v závěrečné fázi minulé etapy řešení české otázky (resp. česko-německé otázky), pro níž bylo charakteristické rozhodování nad programy, které jsou v titulu práce s určitým zjednodušením symbolizovány jmény Karla I. Habsburského, Tomáše G. Masaryka a Bohumíra Šmerala. I po tomto zúžení tématiky se však ukázalo, že ani vývoje socialistický stran — československé, české a německo-rakouské sociální demokracie v Rakousku a české strany socialistické — není možné sledovat jako celek. Proto se práce věnuje hlavně ideové politické oblasti těchto stran, a to především otázce národnosti, která tehdy představovala jádro jejich politické činnosti“.

Proti dosavadní literatuře přistupuje tedy Kárník ke zpracování svého tématu nově. Nezachycuje ani nepopisuje vnější činnost sociální demokracie a socialistického dělnického hnutí, nýbrž analyzuje jejich vnitřní vývoj se zřetelem k národnostní otázce a obecné politické situaci, určované kromě sociální demokracie a dělnického hnutí na jedné straně rakouskou vládou, na druhé straně českou oficiální politikou a Masarykovou zahraniční protirakouskou činností. Ačkoli, jak sám praví, nechtěl přehodnocovat, ani polemizovat, nýbrž usiloval o rozbor stanovené tématiky bez apriorních schémat, polemizuje v některých částech nepřímo především se zjednodušujícími závěry těch badatelů, kteří viděli vývoj sociální demokracie a dělnického hnutí za první světové války příliš jednoduše nebo černobíle.

Je nepochybně velkým přínosem Kárníkovy práce, že složení a úlohu sociální demokracie diferencuje. Z hlediska národnostního rozlišuje mezi politikou české sociální demokracie a politikou německé sociální demokracie v Rakousku i v českých zemích, z části přihlíží též k polské sociální demokracii v Haliči a jihoslovenské sociální demokracii ve Slovinsku, jež byly součástí tzv. rakouské internacionály. Z hlediska politickosociálního zachycuje diferenciaci mezi proudy oportunisticko-reformními, radikálně nacionálními a revolučně třídními. Zjišťuje nejprve, že po stránce národnostní byla sociální demokracie v Rakousku rozdělena již před první světovou válkou, kdežto „nějaký, alespoň minimálně ucelený opoziční směr ve straně před válkou neexistoval, i když se některé organizace střetávaly s vedením strany“.

Tato situace se změnila po zahájení první světové války. Již v květnu roku 1915 vystoupila na říšské konferenci německé sociálně demokratické strany v Rakousku opozice, blízká zimmerwaldskému hnutí, která se na veřejnosti neprosadila (výjimku tvořil atentát B. Adlera na ministerského předsedu hr. Stürgka) a nezískala ani dostatečný počet stoupců v ostatních sociálně demokratických stranách. V československé sociálně demokratické straně se formovala opozice spíše na principu radikálně nacionálním a německá opozice se v otázce národnostní až do roku 1918 v podstatě nelišila od vedení německé sociálně demokratické strany v Rakousku. Československá sociální demokracie se s vedením německé sociální demokracie v Rakousku také rozcházel. Děly ji od něho jednak některé, i když zpočátku nepodstatné rozdíly v pojetí národnostní otázky, jednak politika spolupráce s buržoazními stranami v Českém svazu, která postupně převáděla československou sociální demokracii od požadavku národní autonomie v Rakousku do blízkosti české státoprávní politiky.

Jelikož vedení sociálně demokratické strany v Rakousku provádělo prorakouskou a v podstatě proněmeckou politiku, rozpor mezi ním a vedením československé sociální demokracie se zvěšoval. Prorakouská politika vedení československé sociální demokracie pak působovala, že se Šmeralovo vedení dostávalo také do rozporu s širšími vrstvami příslušníků československé sociální demokratické strany i protirakousky smýšlející části české veřejnosti, což vytvářelo podmínky pro vznik radikálně nacionální opozice. Kárník na rozdíl od dosavadní literatury uznává oprávněnost jejího vystoupení, upozorňuje však na její různorodost i na neujasněnost programu a dalšího postupu. Tyto diferenační tendence byly posíleny únorovou revolucí v Rusku, která nastolila v české veřejnosti myšlenku práva národů na sebeurčení, které dostalo výraz v požadavku obnovy českého státu, doplněného o Slovensko na základě uplatnění práva historického i přirozeného, jak byl formulován v deklaraci českých poslanců z 30. května 1917, kterou sdílela jen s jistými výhradami i československá sociální demokracie.

Tím se zostřil rozdíl mezi vedením československé sociální demokracie a německé sociální demokracie v Rakousku, která spolu s českými centralisty setrvala na původním národně autonomistickém programu. Rozpory sílily i mezi českými a německými sociálními demokraty v českých zemích, protože tu vyvstával problém postavení tzv. sudetských oblastí. V důsledku národnostní otázky se tedy stanoviska české a německé sociální demokracie v Rakousku v době narůstající revoluční situace spíše vzdalovala než sblížovala. V září 1917 se opozičním silám v československé sociální demokracii podařilo zatlačit B. Šmerala, který byl hlavní oporou austromarxistického řešení české otázky v rámci Rakouska, do pozadí. Ve vedení československé sociálně demokratické strany převládly tendence podporující řešení české otázky v duchu prohlášení českých poslanců z 30. května, ale nikoli už výlučně v rámci Rakouska, nýbrž i s pomocí Dohody v mezinárodním kontextu nového uspořádání střední Evropy.

V závěrečných dvou částech sleduje autor podrobně tři okruhy problémů: vztah české a německé sociální demokracie v Rakousku, otázku koncentrace českých socialistických sil a úlohu sociální demokracie a dělnického hnutí v národně demokratické revoluci. Cesty české a rakouské sociální demokracie se v závěru první světové války podle jeho zjištění dále rozcházel v souvislosti s tím, jak se česká sociální demokracie sblížovala s obecnými cíli domácího a zahraničního odboje a podporovala uskutečnění požadavku českého (československého) státu a jak německá sociální demokracie v Rakousku setrvala na požadavku národnostní autonomie. Teprve v kritické době rozpadu monarchie přijala za svůj požadavek práva národů na sebeurčení, vztahující ho ovšem především na německé obyvatelstvo rakouských a českých zemí ve smyslu vytvoření zvláštních provincií (Deutschböhmen) nebo spojení s Německem. Koncentrace českých socialistických sil byla podporována snahami o koncentraci měšťanských politických sil, radikalizací dělnictva pod vlivem Říjnové revoluce i cíli národně demokratické revoluce, ale byla uskutečněna jen z části: spojením bývalých českých autonomistů a centralistů. Co se týká postavení a úlohy sociální demokracie a dělnického hnutí v národně demokratické revoluci, Kárník potvrzuje, že dělnické hnutí a sociální demokracie měly závažnou úlohu v rozhodující fázi národně osvobozeneckého hnutí při vzniku Československé republiky, ale zároveň s tím dokazuje, že z vnitřních i objektivních příčin nebyly ještě dány podmínky, aby se sociální demokracie mohla ujmout vedoucí úlohu v národně

demokratické revoluci, která byla v důsledku toho vedena buržoazií a jmenovitě Masarykem.

Kárníkova práce je dosud nejpropracovanějším výkladem vnitřního vývoje a politiky české sociální demokracie a dělnického hnutí v období první světové války v naší historické literatuře. Tohoto výsledku dosahuje autor nejen na základě rozboru projevů a činů vedoucích osobností a celé strany, ale také na základě konfrontace politiky a postupu sociální demokracie s politikou české buržoazie a německé sociální demokracie v Rakousku. Otázku, vyřešenou v podtitulu: Habsburg, Masaryk, Šmeral?, zodpovídá ve prospěch Masaryka, což z hlediska doby, ve které se o ní rozhodovalo, je nesporné. Zůstane tato otázka zodpovězena takto i z hlediska širší historické respektivy? Na to odpoví asi teprve budoucnost.

Na rozdíl od široce koncipovaných prací Pichlíkovy, Paulové a Kárníkovy je Kozáková práce věnována díleč otázce zahraničního odboje: vyhlášení československé samostatnosti — Washingtonské deklaraci. Autor v ní rozebírá na pozadí mezinárodně politické situace i československého zahraničního odboje a na základě materiálů úřední i soukromé povahy, získaných v USA za druhé světové války, genezi Washingtonské deklarace, zkoumá její text a zamýšlí se nad jejím ohlasem a významem při vzniku Československé republiky. Kromě úplného textu Washingtonské deklarace přináší jeho knížka i texty připravovaných náčrtů a v přílohách otiskuje další dokumenty z podzimu roku 1918.

Kromě prací zabývajících se bezprostředními předpoklady a souvislostmi vzniku Československé republiky vyšly u příležitosti 50. výročí vzniku ČSR také práce zaměřující se nad osudy českého a slovenského národa v širším časovém období, zejména pak nad vývojem Československé republiky mezi dvěma světovými válkami. K nim patří kniha Věry Olivové, *Československo v rozrušené Evropě*, str. 260, kterou vydal Melantrich, Praha 1968, a společné pojednání Zdeňka Šolého a Aleny Gajanové, *Po stopě dějin*, s podtitulem Češi a Slováci v letech 1848 až 1938, str. 310, která vyšla jako 67. svazek Malé moderní encyklopedie v Orbisu, Praha 1968.

V. Olivová se pokouší, navazujíc na svůj podíl při zpracování vysokoškolské učebnice *Dějiny ČSR IV.*, vydané roku 1967, o syntézu vývoje Československé republiky od jejího vzniku až do tragických událostí mnichovských, které byly úvodem k 15. březnu 1939 — okupaci českých zemí a zániku samostatného státu. Její kniha je určena širší veřejnosti, a tím je do značné míry ovlivněna její forma i obsah. Začíná výkladem předpokladů a průběhu vzniku samostatné Československé republiky, pokračuje rozbořem vnitřního i mezinárodně politického vývoje Československa mezi oběma světovými válkami a končí vylíčením přípravy a průběhu mnichovských událostí. Má podobu široce založeného eseje. Výklad nejde do detailů, ani po stránce faktografické, ani po stránce věcné, sleduje hlavní vývojové linie vnitřní situace i mezinárodní politiky, nezabíhá do podrobností, ale ani neschematizuje. Je podán srozumitelnou a přístupnou formou, živým stylem, ve kterém je patrná snaha vývoj drammatizovat a upozorňovat na jeho protikladné stránky.

Autorce se podařilo nepochybně velmi úspěšně skloubit výklad mezinárodně a vnitropolitického vývoje Československa ve vzájemné souvislosti vnitřní a mezinárodní politiky, a to nejen v období vypjaté politické a diplomatické činnosti, jako byl vznik a podlomení republiky, nýbrž i v době poválečné, ve dvacátých a třicátých letech. V oblasti vnitropolitické se koncentruje na výklad faktorů, které tvořily východisko a základ politického vývoje; rozebírá zevrubně vnitřní politickou strukturu, diferencovanou ve vztazích jednotlivých politických a sociálních sil, skupin a složek i ve vývoji a čase. Neidealizuje demokratické uspořádání veřejného života, ani úlohu té které složky politického života československého, nýbrž snaží se postihnout jejich klady i nedostatky, vnitřní diferenciaci i úlohu od pravice přes skupinu Hradu až po radikální komunistickou levicí. Z hlediska národnostního si všímá především rozhodujících česko-německých a česko-slovenských vztahů. Co se týká jednotlivých období, již pouhý pohled na proporce a rozvržení práce prozrazuje, že nejvíce pozornosti je věnováno a že také nejzdařileji jsou propracována klíčová období: vznik republiky a události související s Mnichovem. Je to nepochybně dáno jejich významem, badatelským zájmem autorky, i stavem zpracování v československé historiografii.

I když mnohé otázky, jako např. výklad politického mechanismu, zákulisí a podstaty buržoazně demokratického systému první republiky, třídní vztahy a boje, vztahy

česko-slovenské, otázka postavení a úlohy menšin jsou v práci spíše jen naznačeny než propracovány, ačkoli by si zasloužily v zájmu objektivního hodnocení pozornosti, přispívá práce Olivové tím, co řeší, i tím, co by řešit ještě měla, k poznání dějin Československé republiky v letech 1918 až 1938 i k jejich zpracování.

Práce Z. d. Šolleho a A. Gajanové se skládá ze dvou na sebe navazujících, avšak na první pohled rozdílných částí. První část, kterou zpracoval Z. d. Šolle pod názvem *Od národního obrození do vzniku Československé republiky*, má spíše povahu historického eseje než objektivního věcného pojednání. Autor se v ní zamýšlí nad novodobými politickými dějinami z hlediska ideologickokulturního. Obrození, rok 1848, český politický program šedesátých let, česká společnost a česká otázka na přelomu 19. a 20. století i za první světové války tu defilují v interpretaci a prismaťu myšlenek a děl významných představitelů české vědy, kultury a společnosti J. Dobrovského, J. Jungmanna, Fr. Palackého, K. Havlíčka Borovského a T. G. Masaryka, rakouských a německých socialistů K. Kautského, K. Rennera, O. Bauera i rakouského spisovatele R. Musila.

Takto pojatý výklad české otázky zasazuje Šolle v úvodu a závěru do rámce středoevropského a mezinárodního vývoje, ale podává ho jinak izolovaně, hlavně na základě myšlenek a výroků výše uvedených představitelů. Ačkoli jeho úvaha usiluje o nový přístup k výkladu české otázky a o překonání jednostranných pohledů, zůstává v některých pasážích — uvádím jako příklad obrození, části roku 1848, české státní právo — při nejmenším z části věrna zafixovaným koncepcím minulých let; z části vnáší do novodobých českých a slovenských dějin hlediska, která se vymykají z rámce dosavadního historického zkoumání a musí být teprve ověřena a prověřena.

Část, zpracovaná A. Gajanovou pod názvem *Význam první republiky pro dějiny českého a slovenského národa*, liší se od zpracování Šollova a knihy V. Olivové tím, že je zaměřena na konkrétní výklad vnitropolitického vývoje a mezinárodně politických vztahů Československé republiky mezi dvěma světovými válkami. To znamená, že obsah se plně nekryje s názvem a záměrem autorky. Cenné jsou však v ní partie pojednávající o vývoji stranickopolitické struktury a mezinárodně politických vztazích, které jsou sledovány funkčně jako jeden z komponentů vnitropolitického vývoje. Na rozdíl od práce V. Olivové jsou v ní více propracována léta dvacátá a první polovina třicátých let, kdežto události souvisící s Mnichovem tvoří jen jakýsi epilog výkladu založeného na vlastním bádání autorky.

Z toho, co bylo výše jednotlivě řečeno o knižní historické produkci k 50. výročí vzniku ČSR, vyplývá, že publikované práce ve svém celku na sebe většinou věcně i chronologicky navazují, jen z části se prolínají nebo opakují. Zahrnují v sobě jednotlivě i ve svém úhrnu podstatné stránky vzniku a vývoje ČSR, prohlubují v mnoha směrech starší poznatky a revidují jednostranná pojetí literatury padesátých let. Platí to zejména o zahraničním odboji, domácí politice i úloze sociální demokracie a dělnického hnutí za první světové války. Není ovšem pochyb, že i tu se zároveň otevírají staronové problémy, jako je např. otázka podílu zahraničního odboje a domácího vývoje při vzniku ČSR, úloha sociální demokracie a dělnického hnutí a podíl měšťanských stran, vztah národnostní a třídní otázky v národně osvobozené hnutí apod. Mnohé závažné otázky zůstaly stranou zájmu historické obce. Z nich jmenuji např. vztah Slováků k vzniku ČSR, státně politický mechanismus a stranickopolitický systém první republiky, národnostní otázku v Československé republice mezi dvěma světovými válkami aj. Další výzkum by proto měl vést jednak ke zkoumání těch stránek vývoje, které nejsou dosud dostatečně propracovány a známy, jednak k nové syntéze již dosažených výsledků, která by neznamenala jen návrat ke starým hodnotám nebo revizi chyb a omylů, ale která by přinesla ko nejobjektivnější pohled na předpoklady, průběh a význam vzniku ČSR, její vnitřní strukturu i mezinárodní postavení a úlohu.

František Jordán

PROBLÉMY REPRODUKCE FILIGRÁNŮ

Otázka využití různých reprodukčních metod k registraci filigránů, otázka ve svém jádru spíše technická, patří nesporně k základním metodickým problémům filigranologie. Na způsobu a kvalitě registrace filigránů je závislý zdárný chod veškeré filigranologické práce. Proto také tato otázka provázela již od počátku